

Рецензия

На трудовете на доц. д-р Даниел Василев Вълчев, представени за участие в конкурс за заемане на академична длъжност професор, обявен в ДВ, бр. 90, от 16. 11. 2012 г.

От проф. д-р Тенчо Колев

1. Доц. Вълчев е представил за участие в конкурса шест труда. Това са монографията “Валидност и легитимност в правото (София, Сиела, 2012 г., 296 стр.) и пет статии, както следва:

- „Норберто Бобио и раждането на италианската аналитична школа“, кн. 4, 2004
- „Ред, закон и държава в учението на Платон – Космос“, сп. „Съвременно право“, кн. 6, 2009
- „Ред, закон и държава в учението на Платон – Полис“, сп. „Съвременно право“, кн. 2, 2010
- „Държавата като самия правен ред“, сп. „Правна мисъл“, кн. 4, 2010
- „Понятието държава и легитимирането на правния ред“, сп. „Съвременно право“, кн. 6, 2011.

2. Освен това са представени справка за цитиранията в четири екземпляра, както и допълнителна информация за научната и преподавателската дейност на кандидата.

3. Монографията “Валидност и легитимност в правото” не е първият монографичен труд на доц. Вълчев. Ние познаваме неговите възгледи в областта на общата теория на правото и общата теория на държавата от публикуваните по-рано две научни монографии – “Държавна власт и народен суверенитет”, София, 1996, Университетско издателство “Св. Климент Охридски” и “От апология на правната норма към теория на правния ред”, София, 2003, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”. Наред с това той е автор и на сборника със студии “Студии по история на европейската философия на правото”, София, 1999, Издателство “Сиби”, както и на множество други публикации. Всички негови досегашни научни и

преподавателски изяви показват сериозно и задълбочено отношение към темите, които изследва и към преподавателската работа в университета.

4. Представените пет статии тематично могат да бъдат разделени на три групи. Едната статия е посветена на италианската аналитична школа с акцент върху възгледите на Норберто Бобио. Други две са свързани с учението на Платон, видно през призмата на проблема за реда, а последните две са посветени на проблема за държавата в съвременното правно познание.

Статията “Норберто Бобио и раждането на италианската аналитична школа” (сп. “Съвременно право”, кн. 4, 2004) има две основни достойнства. От една страна в нея е проследена връзката на теорията на Бобио с Чистото учение на правото на Ханс Келзен. Подчертани са както елементите на приемственост, така и оригиналните идеи, с които Бобио обогатява съвременния правен позитивизъм. Авторът коректно е насочил своето внимание главно към въпросите за двата аспекта на валидността на правните норми (формална валидност и материална валидност) – въпрос, чието решаване е пряко свързано с възможността правото да бъде видно като динамичен нормативен ред. Наред с това е анализирано надграждането, което Бобио прави на възгледите на Келзен по отношение на съществуването на незавършени и некохерентни правни редове.

Второто достойнство на статията е представянето на аналитичния метод на Бобио. Връзката между Бобио и аналитичната правна философия е изследвана на три равнища – на равнището на двойката понятия синтез – анализ, на равнището на разграничението между описание на характеристиките и анализ на същността, и не на последно място – на равнището на езиковия анализ на правните актове в съответствие с постиженията на съвременната философия на езика. По-специално внимание е отделено на аналитичния метод на Бобио на това трето равнище, като е изследвана неговата теза за правото като език и правната наука като метаязык и употребата на трите основни групи речеви актове – дескриптивни, прескриптивни и експресивни в съвременния юридически език.

4. В статиите “Ред, закон и държава в учението на Платон – Космос” (сп. “Съвременно право”, кн. 6, 2009) и “Ред, закон и държава в учението на Платон – Полис” (сп. “Съвременно право”, кн. 2, 2010) са анализирани възгледите на Платон през призмата на разбирането за реда. В първата статия авторът е насочил вниманието си към представата на древните гърци за единния и подреден свят и единната система от правила, по които той функционира. Специално внимание е отделено на оригиналната теза, че през Античността законите на природата, законите на мисленето и законите в обществото са били схващани като части от един общ космически ред. Авторът излага серия аргументи, за да докаже, че именно Платон е философът, който успява да съедини по-ранните представи за реда в цялостна философска теория за реда. Специално е подчертана ролята на математиката и по-специално на геометрията, която е своеобразна връзка между света на идеите и физическия свят.

Втората статия е посветена на следствията от теорията за единния космос върху възгледите на Платон за законите в етически смисъл. Анализирани са ролята на справедливостта като пропорция (тема, която доц. Вълчев разглежда и в по-ранна своя статия, посветена на Аристотел) и мястото на философа геометър в управлението на античното общество. През тази призма са разгледани и възгледите на Платон за идеалната държава и формите на управление във физическия полис.

5. Статиите “Държавата като самия правен ред” (сп. “Правна мисъл”, кн. 4, 2010) и “Понятието държава и легитимирането на правния ред” (сп. “Съвременно право”, кн. 6, 2011) са обединени от интереса на автора към ролята на понятието държава в правното познание през последните няколко десетилетия. В първата статия е изложена критично тезата на Ханс Келзен, че държавата може и трябва да се разглежда като самия правен ред. Авторът обаче не се е задоволил да подчертае евентуалните последици от възприемането на тази теза. Главното внимание е насочено към проблема за правотворческата воля и начина, по който този проблем се решава по отношение на валидността в правото. Предложен е оригинален прочит на основни понятия от гледна точка на Келзеновата теория. Основен акцент е поставен върху теориите за суверинетета, към които авторът има траен научен

интерес още от неговите най-ранни статии (например “Народен суверенитет и учредителна власт, сп. “Държава и право”, кн. 10, 1990 и “Към проблема за носителя на суверенитета”, сп. “Правна мисъл”, кн. 3, 1991) и първата му монография (“Държавна власт и народен суверенитет”, София, 1996, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”).

Във втората статия е проследена историята на понятията, които предшестват понятието “държава” в рамките на онази традиция, която авторът определя като “западна традиция”. Оригинална е тезата, че нито едно от тях не отразява в същия обем характеристиките на принудителния ред в обществото. Отново са анализирани следствията от евентуалното пълно изоставяне от страна на правната наука на понятието “държава”, но този път акцентът е поставен върху новите начини за извеждане на валидността в правото в рамките на правнопозитивистките теории.

6. Безспорно най-съществен научен интерес сред представените трудове представлява монографията “Валидност и легитимност в правото”. Трудът е концептуално свързан с публикуваната през 2003 г. монография на доц. Вълчев “От апология на правната норма към теория на правния ред”. Още в тази по-ранна монография авторът демонстрира своя интерес към проблема за валидността в правото, като определя начина на извеждане и доказване на валидността като основен критерий, по който могат да бъдат разграничени главните направления в съвременния правнофилософски дебат.

Във “Валидност и легитимност в правото” изследването на тази тема не просто е продължено. Юридическата валидност е представена като основен проблем във философията на правото и в общата теория на правото, и именно през призмата на този проблем са предложени решения на голям брой важни въпроси на правната теория и на юридическата практика. Нещо повече – въпросът за валидността в правото е поставен в отношение с друг важен въпрос, имащ връзка с правното познание – въпросът за легитимността в правото. Доц. Вълчев демонстрира задълбочено познание и широка култура при изследването на отношението между валидност и легитимност в някои от най-важните

философскоправни концепции от Античността до наши дни. Без да се спираме специално на отделните приносни моменти в това теоретико-историческо представяне, следва да отбележим, че подобен подход, мащаб и дълбочина при аргументирането на правно-философски или правно-теоретични тези е непознат в българската правна книжнина и е голяма рядкост на полето на правната наука изобщо.

7. В монографията е възприет възгледът, че валидността е юридическо качество на правно дължимото и се изразява в неговата обвързваща сила по отношение на адресатите на юридическите правила. Легитимността от своя страна, е определена като “обща нагласа към дължимото, която е резултат от неговото субективно възприемане от страна на адресатите”. Оттук доц. Вълчев прави интересния и оригинален извод, че преценката за легитимност идва от три различни страни. От една страна преценката за легитимност е зависима от съответствието на юридическото правило или на цялата правна система с господстващите представи за справедливост или за политико-социална целесъобразност. Така въпросът за легитимността в правото се свързва с въпроса за съдържанието на правилата за поведение. На второ място, авторът посочва авторитета на източника на правилото като критерий за легитимност. По този начин е постигната и връзката между легитимност и правотворческа воля. Особен интерес представлява третият вид преценка за легитимност, предложен от доц. Вълчев. Според автора, преценката за легитимност се влияе и от способността на нормата фактически да предизвика правомерно поведение. Следователно легитимна е правната норма, който успява да предизвика правомерно поведение, а при неспазване – да предизвика налагането на санкция. Основателно може да се постави въпроса дали това не е всъщност валидността. Отговорът на автора е оригинален – не, защото тук не става въпрос за преценка на обективна юридическа характеристика на правилото (валидността), а за субективното възприемане в този случай на правилото от страна на адресатите на нормата. Когато те “възприемат правилото като стабилно, приложимо, предвидимо, общоприето”, то то е легитимно.

8. Съществено достойнство на монографията е поставянето на въпроса за разнообразното използване на понятието валидност, както във всекидневния неспециализиран език, така и от страна на юристите. Въз основа на този анализ доц. Вълчев достига до извода за необходимостта да бъдат формулирани три важни въпроса, засягащи възгледите за валидността. От една страна авторът установява, че в юридическият език валидността се отнася както към правната норма, така и към акта, който я установява. Поставянето на този въпрос още в началото на изследването е важно, защото авторът се връща по-късно към него при опита му да предложи основните параметри на една нова теория на валидността в правото. На второ място, отново в резултат от анализа на обичайната употреба на понятието валидност в юридическия език, доц. Вълчев поставя въпроса за съотношението между валидност и съществуване на една норма като част от дадена правна система. Към този въпрос, към който авторът също се връща неколккратно в изследването, той проявява специално внимание, тъй като включва своите изводи в предложението си за нова теория. И третият въпрос, очертан още при езиковия анализ на употребата на понятието валидност, опира до едно важно разграничение, което има съществени теоретични, а и практически последици. Става въпрос за разделянето на проблема за валидността в правото на две самостоятелни проблема – за валидността на правната норма и за валидността на правния ред (правната система).

9. Едно от достойнствата на монографията е поставянето на въпросите за съотношението между валидност и легитимност в правото не само от гледна точка на една теоретична и историческа перспектива, но и от гледна точка на практикуващия юрист. Доц. Вълчев поставя тези въпроси, но заедно с това излага теза, засягаща една от най-чувствителните точки на съвременното юридическо образование. На какво учим ние, преподавателите в Юридическите факултети, студентите по право. Дали на това, че като съдии трябва да прилагат закона такъв, какъвто е, без в съдебното решение да отразяват личната си преценка за

справедливост и моралност на нормите, или тъкмо обратното – на това, че трябва да прилагат само справедливия закон, а несправедливия да отказват да приложат.

Авторът проследява сложното историческо развитие на възгледите за легитимността в правото и достига до извода, че до XIX век юридическата валидност е неразделно свързана с преценката за легитимност. Доц. Вълчев внимателно аргументира тезата, че причината за това се корени във факта, че големите легитимиращи идеи в европейските общества от Античността до XIX век (според автора това са космосът, Бог и човешкия разум) дават едновременно основата на легитимността и валидността на правния ред. Последователното изоставяне на тези легитимиращи и валидиращи идеи довежда до едно ново положение. От една страна, чрез навлизането на понятието държава в правното мислене става възможно самолегитимирането и самовалидирането на правния ред. От друга страна, за пръв път в европейската история става възможно да се твърди, че правото е валидно, въпреки че може и да не е справедливо или морално. Според автора, именно това непознато в миналото напрежение между валидност и легитимност стои в основата на съвременния правнофилософски дебат.

8. Така авторът логично достига до може би най-важната от гледна точка на правната теория част в своето изследване – критичното представяне на основни теории в рамките на съвременния правнофилософски дебат. Фактът, че това представяне е направено с голяма вещина, не е учудващ. Доц. Вълчев отдавна следи развитието на този дебат. Той е бил дълго време секретар на Българската асоциация по философия на правото и социална философия, участник е в няколко конгреса на Световната асоциация по философия на правото и социална философия, познава лично някои от най-изявените правни философи и теоретици на съвременността. В случая интерес представлява оригиналното групиране на съвременните теории от гледна точка на съотношението валидност – легитимност – фактическо спазване или прилагане. Очертани са четири групи теории. В първата група са включени теориите, които разглеждат легитимността като критерий за валидността. Авторът правилно заключава, че тези теории нямат съществено влияние след втората половина на XX век. Втората група теории са онези, които

приемат, че легитимността може да бъде успешно приета за граница на валидността. В тази група доц. Вълчев включва теориите, които признават автономност на правната система, но смятат, че при крайни случаи на неморалност и несправедливост нормите могат да загубят и своята валидност. В третата група са включени онези теории, чиито автори работят на полето на правния социологизъм. Това са автори, които приемат, че валидността в правото може да бъде измерена само фактически – като степен на спазване или прилагане. В четвъртата група теории доц. Вълчев причислява част от теориите на съвременния правен позитивизъм, които разглеждат преценката за валидността като преценка за принадлежност към една правна система.

9. Може би най-голямото достойнство на монографията е съдържащите се в нея идеи за конструиране на цялостна нова общотеоретична доктрина. Според автора става въпрос за съвременна правнотеоретична конструкция на валидността в правото. В действителност, представените в края на монографията опорни точки на такава доктрина ни дават основание да говорим именно за цялостна нова общотеоретична доктрина.

Доц. Вълчев излага четири основни опори на такава доктрина. На първо място, той остава верен на своя правнопозитивистки подход и поставя като изискване към такава доктрина разглеждането на правото “като създадено от човека, а не като дадено на човека”. Въпреки, че това е известна отдавна теза, интересен е аргументът, който авторът издига напред. Той счита, че това би било ясен акт на окончателно “разомагьосване”, което би дало възможност хората да поемат “моралната отговорност за реда, в който живеят”.

Втората опорна точка на такава доктрина, според доц. Вълчев следва да бъде задължителното разделяне на въпроса за валидността в правото на равнище норма от въпроса за валидността в правото на равнище система (ред). Според него, това би разрешило възприемането на логически стройна система от критерии за идентифициране на валидните правни норми, на основание на това, че са част от една валидна правна система. По-интересен е вторият аргумент на автора за необходимостта от отделянето на въпроса за валидността на правните норми от

въпроса за валидността на правния ред. Става въпрос за това, че такова отделяне позволява да се изгради връзка между норми, факти и ценности. Оттук доц. Вълчев извежда и третия аргумент за разделянето – открива се поле за юридически анализ на отворения характер на съвременните правни системи. Авторът счита, че това би имало и съществено практическо значение за правните система на страните членки на Европейския съюз, най-малко по отношение на непосредствената приложимост на правото на Европейския съюз, за неговия директен ефект и за примата му по отношение на вътрешното право на страните членки.

Третата предлагана от доц. Вълчев опорна точка на една бъдеща нова общотеоретична доктрина, е едно от малкото места в монографията, с която не бих могъл да се съглася. Авторът счита, че е без да се отхвърля тезата за отворения характер на юридическия език, трябва да се отхвърли възможността юридическата наука да се разглежда като семантична наука. Позицията на автора, че общата теория на правото създава езиковата рамка на юридическия дискурс единствено в смисъл, че тя “свързва установените в рамките на социалните конвенции понятия в безпротиворечива система”, не изразява цялото богатство на проблематика, свързана с юридическия език.

Може би най-концептуалното твърдение в монографията се съдържа в четвъртата опорна точка на предлаганата от доц. Вълчев доктрина. Той смята, че “една съвременна теория на валидността следва да разглежда осъществяването на мира като най-важна функция на един правен ред”. Това е теза, която не е непозната във философията на правото. Прави впечатление, че авторът я отстоява в няколко поредни свои произведения (основно в двете си последни монографии). За разлика от нейното инцидентно и малко неочаквано появяване в края на “От апология на правната норма към теория на правния ред”, във “валидност и легитимност в правото” тази теза следва логично от целия ход на изложението. Независимо дали ще възприемем или не такава теза, не може да се отрече, че доц. Вълчев отново повдига въпрос, който е от съществено значение за общата насоченост на съвременното юридическо образование – дали следва да учим студентите, че правото е начин за налагане на справедливост или трябва да се

задоволим с неговата роля на механизъм за решаване на социални конфликти по мирен начин.

Уважаеми, г-н Председател! Уважаеми членове на научното жури! На основание гореизложеното считам, че доц. д-р Даниел Вълчев е достоен да бъде избран за „професор” в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Предлагам на научното жури да гласува за избора на доц. д-р Даниел Вълчев за „професор“.

София, 27. 02. 2013 г.

С уважение:

/проф. Т. Колев/